

Mária BATOROVÁ
(Bratislava)

Voda: počiatok a koniec **(Motív vody v diele Dominika Tatarku)¹**

*„Ja som karpatský pastier
a zbožňujem všetko, čo je pravé.“*

Dominik Tatarka: Navrávačky, s. 7

Abstract

In the writing by Dominik Tatarka, the motif of water arises from his memories of the river Váh, where the author had spent his childhood and had his first erotic experiences that were related to folk traditions. These memories are echoed in his writings in the eroticized image of water that is experienced as petting. Tatarka's authorial concept is strongly autobiographical, with modernist relation to identity and the natural element of the Carpathian Mountains. Patočka's philosophical concept of the natural world, the world as a whole, which influenced the generation of Charta '77, is in Tatarka's work reflected in a holistic perception of reality, which is also associated with his Christian universalism.

Key Words: Autobiographical writing; memories; retrospective; water motif; the erotics of folk traditions; natural Word; existence as wholeness; holistic principle

¹ Referát s iným úvodom a koncepciou – predstavením Slovenska ako krajiny, ktorej podzemné vodstvo je zásobárňou pitnej vody, ako aj významom motívu vody v starobylých mýtoch bol prednesený na kolokviu, ktoré usporiadal Inštitút porovnávacej literárnej vedy Univerzity v Bochume 1.–2. 7. 2011 pod názvom *Wasser und Gewässer*.

Ak považujeme autora za podstatný element v procese tvorby, ak je to navyše autor, ktorý o sebe otvorene hovorí: „*Psaní je pro mne psaním prožitého; psaní je pro mne sebeuvědomováním*“, treba s ním počítat' pri interpretácii jeho diela. A keď tento na KU v Prahe a na Sorbone v Paríži vzdelaný autor o sebe povie: „*Ja som karpatský pastier...*“, nemožno toto stotožnenie nebrať na vedomie. Je dôležité najmä keď sa prejavuje v jeho tvorbe.² Tatarka sa so Slovenskom identifikoval možno práve preto, že to bol autor moderný, scestovaný a poznajúci mnohé krajiny a jazyky. To, čo nás dnes v súvislosti s našou témou- motívom vody, zaujíma, je geografické členenie Slovenska a jeho zvláštnosti, čo sa týka povrchu a zvlášť vody.³

V diele spisovateľa sú realie – horalský sever Slovenska, Karpaty, rieka Váh a celá príroda prítomné. „Ja som karpatský pastier a zbožňujem všetko, čo je pravé,“ hovorí autor v autobiografických *Navrávačkách*⁴ a myslí tým prírodu (prírodnosť), teda všetko, čo nie je proti prírode.⁵ Ak vzdelaný autor určuje takto svoju identitu, treba rešpektovať a brať na vedomie pri interpretáciách jeho diela toto rozhodnutie priznať sa k previazanosti s kusom zeme, kde sa narodil, s ktorým sa

² Bátorová, M.: Stopy autobiografie vo fikcii. Autenticnosť diela Dominika Tatarku. In: *Autobiografia–autofikcia–fikcia a súčasný (románový) diskurz*. World literature studies 2, Vol. 3 (20) 2011, s. 46–59.

³ Na malej rozlohe cca 50 000 kilometrov štvorcových od západu cez sever na východ obopína krajinu Karpatský oblúk, ktorého súčasťou sú na severe najnižšie veľhory sveta (Gerlach 2 657) a na juhu tvorí pradávnu hranicu krajiny veľriecky Dunaj, do ktorého sa vlievajú v Karpatoch prameniace mohutné toky riek Váh, Hron a Nitra. Táto malá krajina má 1500 minerálnych prameňov, množstvo kúpeľných miest s rôznym liečebným zameraním. Archeologické náleziská svedčia o tom, že miesta, kde vyvierali liečivé pramene boli od pradávna kultovými miestami. Votívne predmety (meče, kopije, bronzové nádoby) v riekach a rašelinskách svedčia o tom, že vode sa v praveku obetovalo. Pars pro toto možno uviesť nálezisko v dnešných kúpeľoch Santovka Výskumy prinášajú doklady sídlisk lovcov mamutov, či obydlie s inventárom šamana, človeka, ktorý mení matérie, hmotu na kultové predmety. Nálezisko v Gánovciach prinieslo lebku neandrtálcu (1926), ktorý sa v pravekom prameni pravdepodobne utopil, neskôr v staršej dobe bronzovej bola na tomto mieste zrubová (podľa dreva datovaná) „studňa“, sekundárne využitá ako obetná šachta. Okrem obetných predmetov – dve ľudské ruky s náramkami, zasypané vrstvou obilia, „poháre“ a náušnice z brezovej kôry, zlaté špirály – nachádza sa tu i unikátny železný kosák, najstarší železný predmet v strednej Európe. Už v praveku ľudia osídľovali zem v povodí potokov a riek. Voda bola centrom života a nevyhnutnosťou pre existenciu.

⁴ Tatarka, D.: *Navrávačky*, INDEX, Köln 1988.

⁵ Patočka, J.: *Přirozený svět jako filozofický problém*. Československý spisovatel: Praha 1936, 1992. Patočkov filozofický Projekt, ktorý bol taký dôležitý pre generáciu chartistov, spočíva na vnímaní „sveta ako jedného celku“.

Voda: počiatok a koniec

cítil po celý život spojený a ktorý charakterizuje nie ako etnicky monolitný, ale ako zložený z viacerých komponentov, teda ako slovansko–mongolsko–valašský.⁶

Motív vody spojený u Tatarku s erotikou budeme členiť na spracovaný:

a/ v autobiografiách

a1/v priamych zmienkach

a2/v snoch

b/ v beletrii

a/ Autobiografický (rozumej spomienkový, alebo sebacharakterizujúci komponent) motív

a1/ V horalskom prostredí, v živote roľníckej rodiny bolo mnohé spojené so zvieratami a samozrejme s životne dôležitou vodou. Tatarka spomína:

„Ve svých chlapeckých létech napájel jsem koně v řece a také z vědra. Když se koňům, zjevně žíznivým, něco v řece nebo ve vědru nezdálo, nozdrami do vědra drcli, v řece kopyty hrabali, ale nenapili se. Koně, které jsem napájel v chlapeckých nebo mládeneckých létech, potrpěli si na čistotu. A já také tak, potrpěl jsem si na tělesnou i duševní čistotu.“⁷

Autor toto prirovnanie seba ku koňom, ktoré sa nenapijú zo špinavej vody, aj keď sú smädné, spomína v súvislosti so svojím pobytom v Prahe a v Paríži, kde sa, ako píše, pri svojej „živelnosti“, až „bezuzdnosti“ ľahko mohol nakaziť pohlavnými chorobami.

S vodou súvisí aj jedna z jeho prvých erotických spomienok, prepojených cez ľudový zvyk s kresťanským sviatkom Vianoc, do ktorých patrí aj druhý vianočný sviatok svätého Štefana:

„No a existovala taká inštitúcia, že na Štefana chodilo sa so šťastnou vodou. Keďže som bol pekný chlapec, každá mamka ma prosila, príď k nám polaziť. Takže ja už ako chlapčisko desaťročné mal som ísť s krčahom k takému prameňu, prameňu pod zábrežkom, lebo iba ten bol šťastný. To bol taký zvláštny prameň, kde voda vyvierala nie z horizontálnej vrstvy, ale zospodu. Voda tiekla v hlbokých vrstvách a naraz na jednom mieste vybuchovala, takže jedným takým b-b-b vyhodilo sa desať litrov krásnej vody. A to vybuchovanie krásneho prameňa asi dalo nápad, povedomie, že práve táto voda je šťastná. Nabral som vody do krčahu

⁶ Tatarka, D.: Navrávačky, s. 7.

⁷ Tatarka, D.: Sám proti noci. Sen o třech kloboucích, Arkýř, Karel Jadrný, München, 1984, s. 95. Preklad zo slovenskej originálnej verzie od Jarmily und Ivana Binarovcov.

*a šiel som zavinišovať božie požehnanie na detičkách a dobytku. To bolo včas ráno, všetky dievky, ktoré boli nevydaté v dome, povstávali a z tej šťastnej vody si nabrali do úst a trocha sa aj napili a z úst púšťali cícerkom, takým pramienkom vodu do dlaní. A teraz si umývali telo. Svoje prsíčka, prsy, svoje podpazušie a medzi nožičkami. Predo mnou. Lebo to nie je nejaká zvrátená erotika, vtedy ešte na tejto folklórnej dedine existovalo také **prírodné náboženstvo plodnosti. Plodnosť bola – a teda aj pohlavný styk – nie erotikou, ale božím požehnaním.** Keď som chodil s touto šťastnou vodou, to bol symbol, že naše dievky sú pekné ženy a že čakajú, že si ich ktosi vezme a privedú na svet detí.“ (Navrávačky, s. 37, zdôraznenia v texte MB)*

No u Tatarku neostáva táto erotická spomienka, spojená s vodou, len na úrovni všeobecného folklórneho mýtu o tajomstve plodnosti. Konkretizuje sa v pochopení individuálneho fyziologického procesu človeka, jeho sexuálneho života, odpozorovaného tiež z prírody a zo života zvierat. Ďalší veľmi silný a pôsobivý obraz k tejto téme je tiež spojený s vodou. Autor už ako vysokoškolač prichádza z Prahy a ide, ako bol zvyknutý, loviť šťuky.

„...ja idem k rieke. (-) No, idem sa prejsť k Váhu. (-) Vo Váhu boli veľké tóne, ktoré tam vyryla rieka. V letných alebo v jarných povodniach sa rozvodnila a na pokraji rozoraného poľa, medzi trávnatými pasienkami a zoranými poľami, božská rieka Váh vyryla hlboké važiny a tóne. A v týchto važinách ... z malých šťúk sa stali veľké šťuky.“ (Navrávačky, s. 35)

Pasáž pri rieke má osem strán. S vodou sa tu opäť spája zvláštna erotická skúsenosť, keď za mladým študentom príde Ula, jeho dávna priateľka – dievča z dediny, ktoré je iné, ako ostané. Milovanie jej namiesto rozkoše spôsobuje bolesť, napriek tomu sa pri Váhu milujú a ona sa mu zverí so svojím tajomstvom. Mladý človek, ktorý už má kadečo naštudované z kníh, ako ich sám menuje, francúzskych, ruských, českých, spojí to so skúsenosťou so zvieratami, ktoré jeho matka často vedela vyliečiť, pri čom on v detstve asistoval a učil sa ich chápať. Pomôže svojej priateľke, milenke, nájsť samu seba, akceptovať svoju individuálnu potrebu. Dištancuje sa tým, aj *expressis verbis*, od kolektívnosti dedinskej komunity, ktorá nerozlišuje a nechápe individuálne potreby. Ľudské pochopenie, ktoré zažíval prvýkrát ako muž voči žene sa udialo na brehu rieky Váh a v jej vlnách.

„Ula, moja Ula. No a tak sme tam pri tom Váhu, živej duše dookola nebolo. Bola to úžasná rieka, ktorá mi zostane navždy v pamäti.“ (Navrávačky, s. 40)

Tým, že Tatarka neskôr žil a tvoril v hlavnom meste, v Bratislave, v meste, ktoré leží na Dunaji, rieke, ktorá spája aj Slovensko s Nemeckom, v jeho spomienkach

Voda: počiatok a koniec

narazíme aj na zmienku o tomto európskom veľtoku a znova aj na prepojenie **prírodného a ľudského, ktoré ústi v extáze ticha, a to v spojení s vodou:**

„ *Sväté ticho. To je tak asi moje poslanie. Existuje prírodné ticho: rieka Dunaj sa valí, valí sa od večnosti do večnosti, kdesi z Álp do ústia, čierneho ústia Čierneho mora. Tam ju toto Čierne more pohlcuje v troch či siedmich výročoch a tak aj mňa smrť pohltí ako Dunaj. Ale nad hladinou Dunaja plynie ľudské sväté ticho.*“ (Navrávačky, s.8)

Táto pasáž pochádza z obdobia, keď žil Tatarka po 1968. roku v Bratislave pod policajným dozorom po podpísaní Charty 77 (bol jeden z prvých signatárov, ako svedčí V. Havel), zbavený ľudských a občianskych práv. Tatarka hovorí o „svätom tichu“ v súvislosti s Evou Štolbovou, pražskou Židovkou (židovstvo sa tu priamo tematizuje), s ktorou už ako starý muž zažil veľký ľúbostný vzťah.⁸ To stretnutie je blahodarné, pretože relaxuje prítomnosť: „*V mojom mozgu sa to vypne a nastane sväté ticho*“, hovorí Tatarka o stretnutí. Cez bájnu rieku Dunaj prepája tento intenzívny ľúbostný cit, najlepšie zažívaný v miešaní extázy ticha s prírodným tichom.

S týmto ťažkým obdobím osamelosti a vylúčenosti sa spája aj spomienka na lodenicu na Dunaji, ktorú vlastnil jeho kamarát Juraj Spitzer a ktorá im bola útočiskom. V čase neslobody dával Dunaj pocit otvorenosti, možnosti dostať sa zo zajatia. Symbolizoval slobodu, ktorá, ako sa ukázalo, znamenala pre Tatarku všetko, pretože pre ňu obetoval svoju verejnú existenciu. Potom 19 rokov ako jediný zo spisovateľov dôsledne odmietal spoluprácu s režimom.

O tomto období v súvislosti s riekou Dunaj píše:

„*Dunaj, magická řeka, plynoucí z věčnosti do věčnosti. Ďuro je tu ve svém živlu. Takřka denně se projíždí nahoru a dolů proudem na své lodi; dokud mu neodebrali pas, projížděl se i cez hranice. Na druhém břehu řeky, téměř naproti, objevili před pár lety římskou stavbu Gerulatu, Jupiterův chrám i říční přístav, zejména však terru sigillatu, cihlu, s pečeti patnácté (druhé) legie. Legia quindecima bis dřív než přišla do Gerulaty, rozbořila jeruzalémský chrám. Určitě si přivedla sem židovské otroky. A Ďuro, věčný Žid, vysnil si z té cihly legendu, kterou mně dal vědomě či nevědomky pocítit, že totiž jeho židovští předkové byli v tomto kraji dřív než moji slovanští Prosím, měj si pravdu. Já jsem si vědomě či nevědomky snil podobně.*“ (Sám proti noci, s.32)

Okrem **rieky – symbolu slobody**, možno v tomto úryvku prečítať aj inú ideovú konštantu tých rokov: spory o národ, slovenskú svojbytnosť, ktorá tvorila súčasť politického diskurzu v československom priestore: Slovinci v tom čase dosiahli federatívne usporiadanie ČSSR. Jedným z popredných komentátorov slovenskej

⁸ Tatarka, D.: Navrávačky, s. 8.

otázky, slovenských špecifik umenia, ktorí federáciu pripravovali, bol práve Dominik Tatarka.

b/ Motív vody v beletrii D. Tatarku

V jednej z prvých poviedok *Pred zrkadlom*⁹ sa tematizuje rieka a prostredie pri nej ako nezmazateľný kolorit prvej lásky, ktorú protagonistka zažila pred časom so svojím bratrancom Ďalekým. On jej ukázal, ako sa dá stáť „nohami v oblakoch“: na okraji lávky cez rieku. Symbol sveta naopak, ktorý spôsobuje zamilovanosť, ostal v duši dievčaťa ako neprekonateľná bariéra voči možným uchádzačom o jej ruku.

Tatarka situuje moment vzniku nezabudnuteľnej spomienky na výnimočný moment medzi dve formy – skupenstvá vody. Ďaleký vedie dievča na lávku cez rieku a v jej strede ju postaví vedľa seba celkom na okraj lávky tak, aby si dolu v hladine videli špice chodidiel. Poloha je nebezpečná, lebo obidve skupenstvá vody – hladina rieky pod nimi, aj oblaky nad nimi – sa pohybujú, pevná plocha pod nohami je minimalizovaná na polovicu a ľahko možno stratiť rovnováhu. Situácia nebezpečenstva, možnosti pádu je tu paralelná s nezabudnuteľným pocitom zamilovania sa, ktorý dievčinu zjavne neopúšťa a objavuje sa na „hladine“ zrkadla v najnevhodnejšej chvíli, keď ju čaká dôležité rozhodnutie výberu partnera. Oproti konvenčnej scéne každoročného plesu ako možnosti získania životného partnera, pri ktorej je matka dievčiny vzrušenejšia ako dcéra, stavia autor koncept zvláštnosti a sily zážitku v prírode s využitím prírodných živlov, ktoré umocňujú zámer autora a jeho postavy. Paralela umelej plochy zrkadla a drahého povrchu jej šiat – brokátu v porovnaní s obrazom v jej vnútornom zraku – spomienke, kde voda aj oblaky su v pohybe, tvoria umelecky silnú antitézou spôsobu existencie a životného štýlu. Zároveň skúsenejší Ďaleký motivovaný strachom z obrazu pohyblivosti oboch skupenstiev vody, medzi ktorými láska vzniká, ju bez naplnenia či realizácie preventívne odmieta a jej pokračovanie sa tak presúva do večnej spomienky dievčiny.

Z poviedok autorovej počiatkovej fázy je aj protivojnovú poviedku *Pach*¹⁰, v ktorej ide o vojaka- poručíka, ktorý sa cez dovolenku ožení a trávi pár posvadobných dní v hoteli malých kúpeľov. Svoju ženu zabije a zošalie, alebo naopak, ťažko povedať, pretože celý dej je popretkávaný retrospektívami strašných vojnových zážitkov. Už počas svadobného obradu šepká svojej nastávajúcej: „*Ach, môcť sa tak plesnúť do vody, moja milá. To je všetko.*“ Slovo „plesnúť sa“ je expresívne, neznamená „okúpať sa“, ale znamená to „mať chuť bezhlavo sa do vody vrhnúť“.

⁹ Tatarka, D.: *Pred zrkadlom*. In: V úzkosti hľadania, Slovenský spisovateľ, Bratislava 1963, s. 73–87.

¹⁰ Tatarka, D.: „*Pach*“. In: V úzkosti hľadania, Slovenský spisovateľ, Bratislava 1963, s.115–184.

Voda: počiatok a koniec

Neskôr, v kúpeľoch, kde má byť svadobná noc, vycítiať panický strach nevesty, sa vyhne povinnosti ženicha pod zámenkou prechádzky. Dvojica smeruje k rieke a tam sa už ženich neovláadne, zhodí zo seba uniformu a „plesne“ sa do studenej rieky. Mladá žena ho nasleduje, najskôr príroda v mesačnom svite im pripomína vodné útvary a neskôr sa akt milovania znova, ako sme to už uviedli v autorových spomienkach, odohrá vo vode a na brehu rieky:

„Riečka pri chodníku dudre, šumí, po celej dĺžke čosi šumí, prepovedá. V jednej chvíli sa zarazíme, zatají sa nám dych (...), prská, na všetky strany rozprskuje ako fontána belasý jas. Vyholené lúčky pri nás sa svietia ako plesá, dudravou riečkou pretekajú jedna do druhej (...) Cez podomletý kameň starej vrby riečka tu prepadá vodopádom, vymlela priehľbeň. Dookola v jelšine svieta pliesko. (...) Rukou skúsím: Voda studená. Ale skúsme. Odopnem si strieborný opasok s dýkou, zhodím blúzu. (...) Konečne sa mi plní túžba: Konečne sa môžem plesnúť do vody celý, aký som. Špliecham sa. Už viac nič sa mi nežiada. Ale zatiaľ ona tiež, do pásu vstúpila do priehľbne. Vyskočil som, mokrý a studený, chcel som ju objasť, aby sa ma dotkla horúcimi hrotmi prs. Ale umkla mi, pohrúžila sa do vody. Potom vyskočila a utekala jelšinou, strakatá, čierno-biela ako sito, len sa tak mihotala. Nič nedbala, že si bosé nohy poraní. Naháňal som ju. Poskakovali sme pred sebou v jelši i na hladkej, vykosenej lúčine. Keď som ju dochytil, vzpierala sa (...), ale v tom mi zašepkala: Teraz ma to nebude bolieť. Boli sme studení, mokri, necitní. Urobil som na nej tú operáciu. Ach, to bolí! Hybaj preč odo mňa. Poslúchol som. Hodili sme sa hneď do studenej vody. To nás hneď zmrazilo, hneď všetko prestalo. Studená voda horskej riečky zarezala sa citlivejšie do tela ako bolesť. (...) To je celá moja zásluha. Neupiekol som ťa na ražni, nezjedol. Preto si ty taká šťastná...“ (V úzkosti hľadania, s. 119–121, zdôraz. MB)

Voda a milovanie patria v Tatarkovej predstave dohromady. Vo Farskej republike¹¹ sa milovanie s domácou začína nasledovne:

„Zaviedla ho do izby so spoločnou kúpeľňou. Tomáš sa nevedomky dlho kúpala a sprchoval. Potom sa vystrel na posteľ.(...) S prudkým vedomím vstal. Šiel do kúpeľne a niekoľko ráz naplno otvoril kohútik vodovodu. Celý zahorel, ako sa voda trieštila v bielom porcelánovom umývadle. Dával takto signál žene, ktorej sa mu prudko zažiadalo. Bol si úplne istý, že príde.“ (Farská republika, s. 55)

Vidíme, že zážitky v súvislosti s vodou, uvedené v autobiografických fragmentoch a literárne spracovanie motívu vody majú spoločný základ, význam a zmysel.

¹¹ Tatarka, D.: Farská republika, Matica slovenská, Neografia Martin 1948.

Voda sa týka lásky – jej prvej z troch podob: erosu. Philos a agape sa u Tatarku nachádzajú, nebývajú však spojené s motívom vody.

a2/ Vráťme sa v poslednej časti tohto referátu k autobiografii a k spracovaniu motívu vody v súvislosti s predstavou vlastného konca. Tieto pasáže sa týkajú snov.

Tatarka utrpel v roku 1968 sociálnu smrť, a aj keď nepomýšľal na samovraždu, zaoberal sa ňou v súvislosti s ľuďmi, kamarátmi, ktorých poznal a ktorí volili z nejakých dôvodov dobrovoľnú smrť. Hovorí o tom v reflexiách *Sám proti noci* (s. 100, 101) Uvedomoval si však, že pod policajným dozorom, bez pasu a v úplnej osamelosti, je ako odsúdenec pomaly sa blížiaci k smrti. Hľadal východisko, ako uniknúť beznádeji, ktorá vedie k samovražde:

„*Objevil jsem v sobě rozkoš, která spočívá čistě v slovném udržování vlastního svědomí“.* (...) „*Muže se nazývat sebeprojekcí do věčnosti, že cosi musí věčně platit. Díky jedné ženě (...) přestal jsem se mučit, přestal jsem si odpírat představu, že se vrátím ke svým předkům. (...) Určitě se už ze zoufalství nezabiju.“* (*Sám proti noci*, s. 98–100).

O smrti však rozmýšľal stále. Jeho predstava ako ju reprodukuje následne v snoch: Jeho otec mu dáva pod jazyk obolos, aby prešiel cez rieku Styx. (*Navrávačky* s. 53)

Jeho predstava o vlastnom konci znova súvisí s vodou, s riekou jeho detstva, riekou Váh:

„*Skočil som do rieky, rezkej, tak akurát studenej. To bol iste Váh. Rieka ma nesie, nesie takou dolinou zelene. Rieka je tmavá, smutná. A donesie ma bezstarostným životom do svojho ústia, kde sú víry. Je to ešte stále smutné. Ale napokon som na šírom mori. Belasé more, zvlnené malými, nežnými vlnkami. A ja si poviem: Ja sa už teraz nebojím. Ja sa nebojím. Podo mnou sú nekonečné priepasti a nijaký breh naokolo. Nič. Ja sa ale nebojím. Som sa vystrel, prehol, ruky, nohy rozťahol. More, teraz ma kolíš! A som si pomyslel: Tvoje telo je pokryté tenkou blankou, nie kožou, ale blankou, tenkou blankou, ktorá sa rozpustí a ty splynieš.“*
(slovo „splynieš“ zdôraznil autor, ostatné MB. *Navrávačky*, s. 12, 113, 114)

Tatarka nevidí vodu – more – ako predel medzi živými a mŕtvymi, ako je to odpradávná doložené na archeologických náleziskách, kde sa prejavujú predstavy ľudí v oddelení sveta mŕtvych a živých aj v umiestnení pohrebísk alebo v mytologických príbehoch o rieke Acheron.

V jednom z jeho snov síce nájdeme zmienku o skalkách, ktoré následne interpretuje ako obolos, no rieka – jeho rieka Váh – je v jeho spätnom pohľade riekou

Voda: počiatok a koniec

jeho života, ktorá ústi do mora. Strach, ktorý bol dlhý čas, vlastne celý život sprievodcom na jeho cestách, držal a podporoval ho v bdelosti a v akcii, ho zrazu opúšťa. Strach a jeho prekonanie – odvaha, ktorá vytvára Tatarkovu identitu od čias prechodu od dieťaťa do mužného veku, prestáva pôsobiť ako psychická sila, ktorá život podporuje. Akonáhle ho strach opúšťa, navracia sa do štádia dieťaťa, more, ktoré je zrazu všetko v jednom, ho kolíše do zániku. Táto predstava je celkom v jeho intenciách myslenia o skutočnosti o vzťahu jednotlivého a globálneho.

